

Kulcsár Krisztina**Ember Győző 18. századról folytatott bécsi kutatásai***

Ember Győző visszaemlékezéseiben központi szerepet játszott, hogy „1933 őszétől 1934 nyaráig Szekfű Gyula ajánlatára a Bécsi Magyar Történetkutató Intézet rendes tagja” volt, ahol történeti kutatásokat végzett.¹ Ez a kutatóút több szempontból nagy jelentőségű. Egyrészt ez volt az első külföldi tanulmányútja és egyben a leghosszabb külföldi tartózkodása,² másrészt kutatási témája meghatározta egész történelmi pályafutásának irányát – és napjainkra nézve is fontos eredményeket hozott.

Bécsi kutatási lehetőségek 1918 után

Az Osztrák–Magyar Monarchia 1918-as szétesése új helyzetet teremtett az addig közösen „termelt”, közösen őrzött írásos vagyoni és szellemi érték megőrzésében és kutatási lehetőségeiben. A kutatás elől sokáig (dinasztikus érdekből is) zárolt bécsi levéltárakban kibővítették az addig csupán az 1847. évben megszabott kutatási időhatárt: a tudományos kutatók hozzáférhettek immáron az 1894. december 31. határnap előtt keletkezett dokumentumokhoz,³ ami új távlatokat nyitott a kutatási témák terén. Másfelől azonban kérdésessé vált a közös szellemi örökség sorsa, további megőrzésük, elhelyezésük. A Magyar Történelmi Társulat már röviddel a felbomlás után a közös levéltári iratanyag felmérésére levéltári delegációt állított fel. Tagjai, a korábbi bécsi magyar levéltárosok, a munkájuk során olyan tájékoztatókat is készítettek, amelyek megkönnyítették a kutatók eligazodását az iratanyagban.⁴ A társulat emellett a kibővült kutatási lehetőségek miatt kútfőkiadvány-sorozatot tervezett

* A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában 2019. március 1-jén „Ember Győző hagyatékának újragondolása” címmel rendezett konferencián elhangzott előadás bővített változata. Ezúton köszönöm kollégáimnak, Berényiné Kovács Gyöngyinek, Klettner Csillának, Oross Andrásnak, Pongrácz Erzsébetnek, Reisz T. Csabának és Sávolyné Nagy Erzsébetnek, valamint Gecsényi Lajosnak a kutatáshoz nyújtott segítségüket.

¹ Erdmann, 1989: 37. Lásd még saját összeállítású önéletrajzaiban is: MNL OL P 2093 Személyi iratok, i tétel: Önéletrajzok.

² Az Amerikai Egyesült Államokban csupán fél évet tartózkodott. Ez idő alatt az amerikai levéltári rendszerrel és levéltárüggyel ismerkedett, valamint magyar vonatkozású iratanyagokat térképezett fel, történeti kutatásokat tehát nem folytatott. MNL OL P 2093 Tanulmányutak. Amerikai Egyesült Államok. Ford ösztöndíj, levelezés. Pályázat, 1967.

³ Hochedlinger, 2013: 426. És vö. MNL OL K 830 4. tétel, „Szabályzat a Magyar Történelmi Társulat által Bécsben szervezett történelmi kutatásra (é.n.), fol. 13r. 1. §.

⁴ Szekfű–Miskolczy, 1924–1927.

„Magyarország újabbkori történetének forrásai. Fontes Hungariae aevi recentioris” címmel. Ennek előkészítésére kutatókat küldött Bécsbe, majd Klebelsberg Kunó kultuszminister ötletére és támogatásával külön „kutatóközpont” jött létre az osztrák fővárosban,⁵ így szervezettebb formában folyhattak a kötetek előkészületei.

A Magyar Történelmi Társulat bécsi intézete 1920 óta létezett, később Bécsi Magyar Történelmi Intézet, majd 1933-tól Gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet néven működött. 1924 óta fogadott ösztöndíjasokat is, akiknek szállást biztosított, valamint a személyes kapcsolatok révén lehetővé tette kutatásaikat és a tervbe vett Fontes-kötetek előkészítését. A kiutazók munkáját (iratmásolásokat, cédulázást) tanáraik, Bécsben tanult vagy dolgozott egykori levéltárosok, levéltári kiküldöttek, intézetigazgatók, kutatók irányították, például Károlyi Árpád, Szekfű Gyula, Eckhart Ferenc, Domanovszky Sándor. Ők határozták meg a *Fontes* számára kiválasztott, valamint a magyar történetkutatás szempontjából fontos kutatási témákat, és felügyelték a források másolását, kivonatolását. Ember Győző ilyen ösztöndíj keretében folytathatott bécsi levéltári kutatásokat, amelyek részleteit, kutatásainak tartalmát és az eredmények hasznosulását mutatom be jelen tanulmányban.

Ember Győző bécsi ösztöndíjai

Ember Győző sokat emlegetett 1933/34. évi állandó belső, vagyis „tiszteletdíjjal” járó ösztöndíját nem a megszokott módon nyerte el. Valószínűleg csak később, az ösztöndíj-pályázatok február 20-i beadási határideje után⁶ juthatott eszébe tanárának, Szekfű Gyulának (vagy magának Ember Győzőnek), hogy bécsi kutatási ösztöndíjért folyamodjon – de erről nincs szó visszaemlékezésében. Márciusban Szekfű személyesen kereste meg kérésével a bécsi intézet igazgatóját, Angyal Dávidot, és ajánlotta figyelmébe tanítványát, aki ekkor még csak diploma előtt álló tanárjelölt volt.⁷ Szekfű azért fordult egyenesen Angyal Dávidhoz, mert amíg a bécsi Collegium Hungaricum ösztöndíjainak odaítéléséről 1927-től az Országos Ösztöndíjtanács döntött, addig a Bécsi Magyar Történelmi Intézet esetében maga az intézetigazgató véleményezte (és javasolta) az ösztöndíjasokat. Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem javaslata alapján ezután a vallás- és közoktatásügyi miniszter döntött.⁸ Szekfű szakértelme és bécsi helyismerete köztudott volt: 1909 és 1918 között levéltárosként működött Bécsben, és tagja volt a magyar levéltári felszámoló bizottságnak. 1925-ben lemondott erről a feladatáról, mert Budapesten egyetemi tanárnak neveztek ki⁹ – így került hozzá Ember diákként.

⁵ Vö. Schneider, 1989; Ujváry, 2017.

⁶ Ujváry, 2017: 132.

⁷ MNL OL K 726 1933/297.

⁸ Ujváry, 2017: 130–131.

⁹ Fazekas, 2015: 45–46.

Angyal március 6-án írt az Országos Magyar Gyűjteményegyetem ügyvezető al-elnökének, dr. Petrovics Eleknek, majd március 11-én Lukinich Imrének, a Magyar Történelmi Társulat főtitkárának, hogy a „sürgetően beadott” folyamodók felvételét támogassa. Ember Győzővel együtt ugyanis egy másik történész, Csapodi Csaba felvételét is javasolta. Őt viszont Domanovszky Sándor, az Országos Ösztöndíjtanács elnöke protezsálta, majd véleményezte is Csapodi folyamodványát.¹⁰ Mivel mindkét „fiatal kutató a magyar történetkutatás szempontjából figyelmet érdemlő problémákkal foglalkozik és munkájuk lehetővé tétele kívánatos”, valamint ösztöndíjukat az intézet biztosítani tudta, kérvényüket nem utasították el, hanem a szokásos úton beadottakkal együtt intézték. A nagynevű támogatók miatt várható volt a kedvező döntés, vagyis mindketten a Bécsi Magyar Történelmi Intézet rendes belső ösztöndíjasaként tartózkodhattak Bécsben 1933. november 1-jétől 1934. július közepéig.¹¹

Kevésbé ismert tény, hogy Ember hosszú ösztöndíját megelőzően, 1933 nyarán is kutathatott Bécsben.¹² Ezt is a személyes kapcsolatokból fakadó előnyök tették lehetővé. Pártfogója – Szekfű Gyulán keresztül – ismét Angyal Dávid volt, aki júniusban, még a több hónapos tanulmányútról szóló döntés meghozatala előtt ismét Petrovics Elekhez folyamodott Ember Győző rövidke kérvényével, hogy a tanárjelölt¹³ az intézet „változó belső tagsági helyére” felvételt nyerhessen, vagyis egy rövid kutatóút keretében kutathasson Bécsben. Az indoklásban szerepelt, hogy miután Ember a budapesti helytartótanácsi iratanyagot már feldolgozta, szükséges lenne, „hogy a m. kir. helytartótanács III. Károly alatti gazdasági és népjóléti politikáját tárgyaló” doktori értekezését „a bécsi levéltári anyaggal kiegészíthesse”.¹⁴ A június 21-én kelt igazgatótanácsi döntés alapján felvették változó belső tagnak. Angyal Dávid ugyan a szeptemberi tartózkodást javasolta,¹⁵ végül (feltehetően amiatt, hogy Ember mihamarabb be tudja építeni a bécsi adatokat a disszertációjába) augusztusban töltött kint egy hónapot.¹⁶ Ember ezen a nyáron nem speciális, hanem ma már közismert iratanyagokban kutatott, amelyek azonban akkoriban még egyáltalán nem voltak annyira kutatottak, feldolgozottak és segédlettel ellátottak, mint napjainkban. Témaválasztása és a források ismeretlensége miatt így új eredményeket várhattak tőle.

¹⁰ MNL OL K 726 1933/297.

¹¹ Erről értesíti őt a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevében az Országos Magyar Gyűjteményegyetemen keresztül 18316/1933 sz. rendelettel 1933. július 10-én. MNL OL K 726 1933/550. Angyal Dávid értesítése: uo. 1933/489.

¹² Ember Győző ugyan megemlítette a vele folytatott beszélgetésben, ez a tény nyomtatásban azonban nem jelent meg. Vö. MNL OL P 2093 Személyi iratok, e tétel: Akadémiai, levéltári káderanyag, egyéb. „Emlékezés és történelem. Beszélgetés Ember Győzővel, 1988” (A Levéltári Szemlében 1989-ben publikált beszélgetés eredeti, bővebb változatának szövege), 10. o.

¹³ MNL OL K 726 1933/489.

¹⁴ MNL OL K 726 1933/514. benne: 1933/499.

¹⁵ MNL OL K 726 1933/514.

¹⁶ ÖStA HHStA Forscherbogen, Ember Viktor (Győző), 1933/2098.

Ember Győző részben a Haus-, Hof- und Staatsarchivba járt, ahol az Ungarische Akten sorozatban a témájához kapcsolódóan 18. századi részeket nézett át: 41 csomót az 1717 és 1740 közötti időszakból (Fasc. 198–248), valamint az országgyűlési ügyeket (Ungarische Akten, Comititalia. 4 csomó az 1723 és 1752 közötti évekből). Ezeket túl kis kihagyásokkal jegyzőkönyveket, továbbá általános, pénzüggel összefüggő iratokat is áttanulmányozott. A jelzeteket feltehetően magától Szekfűtől kapta, de támaszkodhatott a Levéltári Közleményekben megjelent ismertetésre is, amely az Ember által is kutatott irategyütteseket külön is kiemeli, mint például az Alte Kabinettsakten sorozatból a Nádasdy–Teleki-féle örökösödési ügyre vonatkozó iratokat (1693–1757).¹⁷ A hónap második felében a Hofkammerarchivot látogatta, ahol az Ungarische Gedenkbücher állagban kutatott. Jelentésében nem a mennyiségi adatokat emelte ki, és nem is sorolta fel tételesen, jelzetek szerint az átnézett sorozatokat – sokkal inkább a feltárt levéltári iratok jelentőségét hangsúlyozta. Sajat megfogalmazása szerint elsősorban annak megállapítására törekedett, hogy „a helytartótanácsi felterjesztésekre leérkező, és a bécsi udvar felfogását kifejező királyi resolútiók milyen úton jöttek létre”.¹⁸ Bécsi munkájának eredményeként bölcsész-doktori értekezését nyomtatásban is megjelentette.¹⁹

Az ezt követő hosszabb bécsi tartózkodása alatt még inkább megfigyelhető, hogy e kérdéskör felé fordult, vagyis azt vizsgálta, ki és milyen véleményt vallott a magyar ügyekről, kinek a befolyása érezhető az egyes uralkodói döntésekben (mai szakki-fejezéssel a *Denkprozesse*-t akarta feltárni). Kutatásaihoz ideális háttérrel biztosított a Bécsi Magyar Történeti Intézet az egykori magyar gárdapalotában (Trautsonpalota, ma az osztrák Igazságügyminisztérium székhelye). Itt az ösztöndíjasok ellátásban részesültek: a lakhatással együtt járt a fűtés, világítás, kiszolgálás, sőt a napi háromszori étkezési és a mosatási lehetőség, valamint szükség esetén az orvosi ellátás.²⁰ Ember Győző 1933. november 1. helyett csak 12-én érkezett meg Bécsbe a 11-én tartott doktori avatása miatt,²¹ de november 14-től kezdve június 28-ig nap mint nap, ahogy maga mondta, „megszállottként”²² látogatta a levéltár épületét a Minoritenplatzon, 9.30 és 17.30 (18.00) óra között. Kivételt csak a vásár- és ünnepnapok, valamint az ünnepek miatti hosszabb szünetek jelentettek. Ekkor (1969-ig) ugyanis még szombaton is lehetett kutatni, 9 és 13 óra között.²³ Ember Győző ösztöndíja idején összesen 133 napon jelent meg a Minoritenplatzon.²⁴ A leghosszabb távol-

¹⁷ Szekfű–Miskolczi, 1924–1927: 1926, 47–48.

¹⁸ MNL OL K 830 2. tétel, 1933. Ember Győző jelentése.

¹⁹ Ember, 1933.

²⁰ Ujváry, 2017: 128.; és ösztöndíjkiírás az 1936/37. évre: MNL OL Y 7 1949/867. (105/1936. OL).

²¹ MNL OL K 830 1. tétel, 1933. nov. 6. Ember Győző képeslapja Angyal Dávidnak.

²² Erdmann, 1989: 40.

²³ Hochedlinger, 2013: 435–436.

²⁴ ÖStA HHStA Forscherbogen, Ember Viktor (Győző), 1933/2965; uo. 1934/8.

léte érthetően a karácsonyi ünnepnapok miatt volt, ezek után 1934. január 16-án, kedden ért Bécsbe Csapodi Csabával, személyvonaton.²⁵

Ember Győző bécsi levéltári kutatásai és publikációi

A Bécsben kutatók az 1930-as években egyszerre két kutatási témát adhattak meg kutatói úrlapjukon (Forscherbogen). Ember Győző (kutatói lapján németesen, Viktor Emberként szerepel és így is írta azt alá) az Államtanácsot és annak magyar vonatkozásait jelölte meg Szekfű Gyula javaslatára. Később, 1934. március 9-én ugyan az országos főbiztosságot is megadta kutatási témaként, de valójában ezen a témán nem dolgozott, mivel kutatói lapján nincs nyoma semmilyen kikérésnek. (Jelentése tanúsága szerint azonban a szabad idejében ennek a hivatalnak a történetét írta meg, tehát a kutatás tervei között szerepelt, bár végül feltehetően az augusztusban gyűjtött adatai használta fel.²⁶)

Bécsi kutatásainak súlypontját tehát az Államtanács (Staatsrat) és annak magyar vonatkozásai jelentették. Az Államtanács 1761 januárjától működött, létrehozásakor az volt a cél, hogy ily módon egységes belpolitikai alapelvek szerint irányíthassák a Habsburg Monarchia különböző tartományait. A tanács ténylegesen csak tanácsadó szerepet töltött be, nem kapott hatósági feladatokat. Az államtanácsosok (Wenzel Anton Kaunitz-Rietberg államkancellárt kivéve) más hivatalt nem viseltek, így másnak nem nyilatkozhattak, sőt mintegy titoktartásra is kötelezték őket. Feladatuk az volt, hogy véleményt nyilvánítsanak volt a legkülönbözőbb ügyekben. Egyik tagjuk, Anton Maria Stupan államtanácsos szerint az Államtanács egy „titkos eszköz” volt, amelytől a királynő tetszése szerint kért véleményt.²⁷ Tagjai között három főrangú államminiszter volt (kezdetben Kaunitz gróf, Leopold Joseph von Daun, Friedrich Wilhelm von Haugwitz), valamint három alacsonyabb rangú államtanácsos: Heinrich Blümegen gróf (később államminiszter), Egyd Valentin Borié és az előbb említett Stupan báró. Az Államtanács egyedisége és „titkossága” azt is jelentette, hogy más hivatallal nem levelezett, tagjai csupán az uralkodóhoz benyújtott felterjesztéseket véleményezték. Ezeket az iratokat az államtanácsnál nem iktatták (csupán évenkénti sorszámot adtak az ügynek), és mivel azokat tárgyalás után visszaküldték az érintett hivatalnak, nem kerültek irattárba sem. A beérkezett ügyiratot előkészítették a tárgyalásra: kivonatolták a tényállást, és összefoglalták az alsóbb fokú hivatalok véleményét. Ezeket a dokumentumokat azután köröztették az államtanácsosok között, akik rávezették véleményüket a vótumívre. Ezeket a véleményíveket nem kollegiális alapon töltötték ki, hanem fordított rangsorrendben

²⁵ MNL OL K 830 1. tétel, 1934. jan. 14. Csapodi Csaba levelezőlapja Angyal Dávidnak.

²⁶ MNL OL K 830 2. tétel, 1934. Ember Győző jelentése. Az elkészült tanulmány nyomtatásban megjelent: Ember, 1934.

²⁷ Ember, 1959–1960: VII. 176. No. 97.

– szükség esetén akár többször is köröztették őket. Az uralkodói döntés szövegét végül az eredeti iratra vezették rá, illetőleg feljegyezték a jegyzőkönyvben. Az Államtanácsnál ezért nem készültek külön kiadmányok, tehát fogalmazványok sem maradtak fenn. Az irattárában megőrizték azonban a vótumíveket az államtanácsosok véleményével együtt. „Joggal mondhatjuk tehát, hogy az államtanácsi akta az ügy egész történetét, a species factitól a végső elintézésig híven visszatükrözteti...”²⁸

A vótumívek alkalmazása jól mutatja, hogy nem a közös, egységes tanácsi állásfoglalás volt a cél, hanem az egyéni meglátások kifejezése. Így azok alapján könnyen megismerhetők a korabeli politikai, társadalmi, gazdasági nézetek és tendenciák is – éppen ezért unikálisak ezek a források, és emiatt számított újdonságnak Ember Győző kutatási témája. A véleményívekből meg tudta állapítani, hogy az uralkodói döntés melyik tanácsos véleményéből alakult ki – tehát melyikük javaslatát, értékrendjét fogadta el Mária Terézia, és melyikük befolyása volt döntőbb. Az Államtanács a magyar ügyekben is véleményt nyilvánított (miközben magyar származású tanácsosa 1785-ig nem volt), illetékességi köre az államigazgatás minden ügykörére kiterjedt; a tárgyalat ügyek között találunk az adóügyre, a gazdaságra és iparpolitikára, a rendekre és a társadalmi kérdésekre vonatkozókat, de az Államtanács elé kerültek nemesítések, hivatali kinevezések, a büntetőügy egységesítésével kapcsolatos kérdések is.

A bécsi nyolc hónap alatt Ember Győző nem a jegyzőkönyvek és a mutatók alapján haladt, hanem szisztematikus, darabszintű kutatást végzett. A Staatsrat 1761-es felállításától kezdődően átnézte valamennyi iratot, és ott zárta le kutatásait, ameddig eljutott 1934. június végére. Az Államtanács az 1760-as években évente 12–17 csomónyi iratot termelt, Ember Győző összesen 116 csomót kapott kézhez, vagyis naponta mintegy 1 csomót tudott feldolgozni. Ez összesen több mint 28 103 darab ügyirat átnézését jelentette (az iratok száma évi 3077 és 4344 között mozgott).²⁹ Ember két okból tudott ekkora mennyiséggel végezni: egyrészt, ahogy saját maga emlékezett erre vissza, különleges, kivételezett kutatói helyzetben volt. Szekfű Gyula beajánlotta régi barátjához, Lothar Grosshoz, aki akkor a Haus-, Hof- und Staatsarchiv aligazgatója volt, és Károlyi Árpádhoz, aki 1909 és 1913 között volt ott igazgató. Mindketten pártfogásukba vették a frissen doktorált Ember Győzőt. Károlyi hasznos tanácsokkal látta el, Gross a levéltárban segítette kutatásait.³⁰ Emiatt Ember az ún. bizalmas kutatószobában folytathatta kutatásait, és a csomókat előkészítés nélkül, számolatlanul vitték ki neki. Másrészt ő saját maga is válogatást végzett: a „legtágabb értelemben vett Magyarországra” vonatkozó iratokat nézte át, a többivel nem törődött. Ideértette Erdélyt, Szlavóniát, Horvátországot, Dalmáciát és a határör-

²⁸ Szekfű–Miskolczy, 1924–1927: 1926. 65.

²⁹ ÖStA HHStA Forscherbogen, Ember Viktor (Győző), 1933/2965; uo. 1934/8.

³⁰ MNL OL P 2093 Staatsrat protocollumok. Legépelte kézirat bevezetője, 1. o.

vidéket is, sőt az 1779-ig külön kormányzott Temesi Bánságot és a szepességi városokat is.³¹ Azonban még ezek „az iratok, sőt a kiválasztottak egyes részei közül” is válogatott. Elsősorban az a cél vezérelte, hogy megállapítsa az egyes államtanácsosok szerepét, tanácsadói jellegét, másrészt a tágran vett Magyarország történetére akart ezáltal „fényt deríteni”, de az első szempont volt a döntő: hogy megismerje az államtanács magyar politikáját,³² vagyis a tanácsosok szerepét Magyarország ügyeinek intézésében.³³

Munkamódszerét is ennek a célnak és az iratanyag terjedelmének rendelte alá, hiszen akkor még nem volt fénymásolás vagy digitális fényképezőgép, a mikrofilmzés is csak gyerekcipőben járt,³⁴ így maradt a kézzel jegyzetelés, a cédulázás. Talán megkérdőjelezhető választott módszere, de akkor hatékonynak tűnt. Jegyzeteit ugyanis két nyelven, vegyesen vezette: magyarul jegyzetelt, de egyes részeket, szavakat, kifejezéseket, helyenként akár hosszú forrásrészeket kiírt németül, olyanokat, amelyeket jellemzőnek tartott az egyes államtanácsosok esetében. Néha a német idézetek közé magyar szövegeket szúrt. A hatalmas mennyiségű átnézett iratanyag-ról két kötegnyi cédulát készített. Jegyzeteit 17 x 20 cm méretű papírlapokra írta, amelyeket nem sorszámozott, csak az iktatószám szolgált eligazodásként.

Kutatásainak közvetlen eredményéről tanúskodnak azon tanulmányai, amelyek bécsi kutatóútja után vagy az 1930-as években jelentek meg.³⁵ Újabb bécsi ösztöndíjat azonban nem kérvényezett, mert 1934-től két évig az Országos Levéltár ÁDOB-os (Állástalan Diplomások Országos Bizottsága) gyakornokaként dolgozott, majd 1936-tól már rendes alkalmazásában állt. A tanulmányaihoz szükséges pontosítások miatt a korszakban bevett módszerhez folyamodott: iratkölcsönzést kért a bécsi levéltárból. (Tegyük hozzá, hogy az államközi iratkölcsönzés nem csak a levéltárosok számára volt lehetséges, mások is élhettek ezzel a lehetőséggel.³⁶) Az 1936-ban kikölcsönzött 70 darab ügyiratot futárpostával szállították Bécsből Budapestre.³⁷ Ezek az 1761 és 1764 közötti időszakból származó kikölcsönzött ügyiratok mind az erdélyi viszonyokkal voltak kapcsolatban, országgyűlési ügyekről, sőt a madéfalvai veszedelemről szóltak, Buccow erdélyi főhadparancsnok és gubernátor haláláig terjedően – feltehetően egy újabb publikáció szerepelt Ember tervei között.

³¹ MNL OL P 2093 Staatsrat protocollumok. Legévelt kézirat bevezetője, 2. o.

³² Uo. 3. o.

³³ MNL OL K 830 2. tétel, 1934. Ember Győző jelentése.

³⁴ Bécsben ugyan már 1903-ban fotóműhelyt rendeztek be a levéltár épületében, de azt 1922-ben bezárták, és 1925-től az Osztrák Nemzeti Könyvtár végzett mikrofilmzést – az Österreichisches Staatsarchiv 1945 után sem rendelkezett saját fotóműhellyel, külsős vállalkozók készítették a megrendeléseket. Vö. Hochedlinger, 2013: 406–408.

³⁵ Ember, 1935a; Ember, 1935b; Ember, 1936a; Ember, 1936b.

³⁶ Hochedlinger, 2013: 436.

³⁷ MNL OL Y 1 1936/317.

Az 1936-ban megjelent utolsó cikkét követően Ember levéltárosi, majd 1949-től levéltárigazgatói teendői miatt sokáig semmit nem publikált az államtanácsi kutatásaival kapcsolatban. Két évtized elteltével látott ismét napvilágot egy publikációja. Közvetlenül ezt megelőzően Bécsben kutatásokat folytatott – feltehetően akkor pontosította fiatalkori jegyzeteit. Utazását támogatta a Művelődésügyi Minisztérium, mivel előtte Konstanzban a 36. Deutscher Archivtagon és hivatalos kiküldetésen vett részt a hesseni levéltárakban Szedő Antal helyett.³⁸ Ezután 1958. szeptember 19. és október 31. között egyénileg kutatott Bécsben, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-Történeti Tudományok Osztálya is támogatott.³⁹ Kutatásának 37 napjából tizennégyet nyári szabadsága terhére, 23-at a heti két kutatónapjának terhére számolt el.⁴⁰ Ekkor azonban az Államtanács iratanyagán kívül már a 16. századi külpolitikáról is folytatott vizsgálatokat – állt a jelentésében, amelyet megküldött mind a Magyar Tudományos Akadémiának, mind a Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztályának.⁴¹

Újabb kutatásának eredménye az *Acta Historica*-ban jelent meg három részben, alapjául az 1930-as években készített cédulái szolgáltak. A közleményben az államtanácsi vótumokról írt jegyzeteit publikálta németül (a korábban magyarul jegyzetelt részeket lefordította). Ebben a szűk válogatásban csupán 102 ügy kapott helyet.⁴² E bécsi kutatóútjának egy másik nagy hozadéka is volt.⁴³ A Művelődési Minisztérium Levéltári Osztálya ugyanis 1961-ben megrendelte az Államtanács 1761 és 1768 közötti jegyzőkönyveinek mikrofilmzétét, amelyekhez azután több pótfelvételt is kértek.⁴⁴ Ezt követően ismét több évtized telt el, amikor idejét (már nyugdíjasként)

³⁸ MNL OL XIX-I-4-ab-2-14 tétel-125658/1958. Georg Wilhelm Sante-nek, a Német Levéltárosok Egyesülete elnökének levele Szedő Antalhoz, Wiesbaden, 1958. aug. 11.

³⁹ Tartózkodását 1000 schillinggel támogatta a minisztérium, amelyet az MTA devizásított célhitelekéntől biztosítottak. MNL OL XIX-I-4-ab-2-1 tétel-125542/1958. Annak viszont nem találtam nyomát, hogy utazását az MTA más módon támogatta volna. AL, III. 40. 14/9. dosszié. Az Akadémiai Levéltárban folytatott kutatásaimhoz Hay Diana nyújtott segítséget, amit ezúton is köszönök.

⁴⁰ MNL OL Y 7 1958/1329. és uo. P 2093 Tanulmányutak, NSZK; Ausztria. Kimutatás a szabadság- és kutatónapokról.

⁴¹ A jelentés példányaikat lásd: MNL OL P 2093 Tanulmányutak, Ausztria. 1958. nov. 10.; MNL OL XIX-I-4-ab-2-1-tétel-126310/1958.; AL, III. 40. 14/9. dosszié. Ütibeszámolók (Nyugat) 1958. Ember Győző jelentése, 1958. nov. 10.

⁴² Ember, 1959–1960. Eredetileg már ekkor hosszabb terjedelműt kívánhatott megjelentetni, mert az *Acta Historica* szerkesztőbizottságának ülésén Benda Kálmán a rövidített közlemény megjelentetését javasolta. MNL OL P 2093 Szerkesztőbizottságok, *Acta Historica*, 1958. Feljegyzés az *Acta Historica* 1958. jún. 28-i szerkesztőbizottsági üléséről.

⁴³ Ezt támasztja alá Kállay Istvánnak, az akkori bécsi levéltári delegátusnak a levele is, Bécs, 1959. okt. 31. MNL OL P 2093 Levelezés, 1959. Kállay István.

⁴⁴ MNL OL Y 7 1961/420. A 89.119/1961-es LOK számon megküldött 3823 mikrofilmfelvétel hat dobozba került. Elhelyezve az X 1953 törzsszámon a W 369–372 és W 382–386 tekerccsszámú dobozokban. A pótfelvételekről uo. Az 1769 és 1795 közötti évek jegyzőkönyveiről 2014-ben készült mikrofilm, 54119–54237. tekerccsszámú dobozok.

az összegyűjtött cédulák adatainak kiértékelésére fordíthatta, és elemzéseket végzett – többek között feldolgozta az 1936-ban kikölcsönzött bécsi iratok adatait is.⁴⁵

Ember Győző bécsi kutatásainak jelentősége

Az elmondottak alapján Ember kutatásainak jelentőségét újszerű témakijelölésében, szubjektív válogatási szempontjaiban és az államtanácsosok többévi véleményének elemzésében, tehát a tendenciák kimutatásában kereshetnénk. Munkáját 1945 óta azonban még értékesebbnek és jelentősebbnek mondhatjuk.

Bécsben a II. világháború pusztítása elől külső, védett helyszínekre menekítették a különösen értékesnek ítélt iratanyagokat, például az Államtanács dokumentumait. Az alsó-ausztriai Obritzbergben tárolt iratok (az Államtanács levéltárából a véleményívek) szomorú sorsra jutottak: elpusztult az odakerült 1550 csomónyi iratanyag és az 1761 és 1776 közötti ülésjegyzőkönyvek. A gazdag levéltári iratanyagnak csak töredéke, valamint a Bécsben, a levéltár pincéjében őrzött része maradt meg. Ezek a jegyzőkönyvek és mutatókönyvek (1761–1848; 526 kötet), néhány ülésjegyzőkönyv másolata (1781–1786; 3 kötet) és az elnöki iratok (/1758/1760–1848; 10 doboz). A legkorábbi iratanyagból csupán egy csomónyi került elő épen (1767. No. 1251–1550), amelyet véletlenül nem a többi irat mellett tároltak, továbbá az 1833-tól kezdődő évek 400 doboz terjedelmű iratanyaga.⁴⁶ Ezenkívül válogatott, gépelt másolatok (1761–1833; 2 doboz) és több irat melléklete (1819–1848; 7 doboz) maradt fenn.⁴⁷

Ahogy az előzőekben bemutattam, az Államtanács rendszeréből fakadóan a hatalmas terjedelmű elpusztult iratanyag nem rekonstruálható még a más hivataloknál meglévő beadványok vagy fogalmazványok révén sem – a vótumívekből alig készültek másolatok. Néhány évből maradtak csak ránk vótummásolatok: az ún. Kaunitz-voten, amely csak az államkancellár sajátjait tartalmazza,⁴⁸ az ún. Kollerakten⁴⁹ és az egyetlen magyar államtanácsos, Izdeny József hagyatékaiban megőrzött vótumok⁵⁰ – mindezek azonban szerzőik egyoldalú nézeteit tükrözik vissza, a tanács többi tagját már nem. Néhány fontosabb ügy esetében más őrzési helyen megmaradtak a teljes vótumívek, így például II. József 1768. évi bánági útját követően, vagy az 1773. évi erdélyi utazásának végeztével megtárgyalt jelentéséről.⁵¹

⁴⁵ Ember, 1982; Ember, 1988; Ember, 1989.

⁴⁶ Fazekas, 2015: 416. Az 1845-ig tartó időszak irataihoz napjainkban elektronikus jegyzék áll rendelkezésre a Hungaricana Közgyűjteményi portálon.

⁴⁷ Coreth, 1958: 523–525.

⁴⁸ ÖStA HHStA KA StR Voten des Fürsten Kaunitz zu Staatsratsakten, 1767–1794. 8 doboz.

⁴⁹ MNL OL A 97.

⁵⁰ MNL OL I 30 és MNL OL B 34.

⁵¹ ÖStA HHStA HausA Hofreisen 3-1-2; uo. Hofreisen 3-1-3; uo. Hofreisen 3-1-4; uo. Hofreisen 7-8. Egyéb más helyek felsorolása: Kovács, 2018: 19–20.

Az egyedüli, teljesnek mondható sorozatot jelenleg már csak a jegyzőkönyvek (Protokollen) teszik ki, és a kutató ezekre van utalva, ha képet kíván alkotni az Államtanács szerepéről.⁵² Az évente több kötetből álló jegyzőkönyvek azonban elég szűkszavúak: tartalmazzák az ügy megnevezését, tárgyát igen röviden, továbbá a végső uralkodói döntés szövegét – ez azonban olvasható az illetékes hivatalnál levő ügyíraton is, az uralkodói aláírás előtt. Magukat az ügyiratokat, a véleményeket, az egyes tanácsosok nézeteit nem vezették be a kötetekbe.

Napjaink történetírása nem egységes abból a szempontból, milyen (történeti/kutatási) értéket képviselnek ezek a jegyzőkönyvi bejegyzések, vagyis pusztán az uralkodói döntésszövegek.⁵³ Az egyik nézet szerint legalább annyi forrásérték tulajdonítható ezeknek, mint az egykoron létezett vótumíveknek, sőt, még azoknál is nagyobbat, kulcsszerepet feltételez, és ennek kapcsán – mondhatni – elítéli Ember kutatásait. Ezzel a véleménnyel nem értek egyet, több szempontból sem. Az kétségtelen, hogy az iratanyag pusztulása miatt teljességgel lehetetlenné vált Ember Győző kutatásának eredeti célja: nem lehet megismerni a döntéselőkészítési mechanizmust, az államtanácsosok egyéni nézeteit, egymásra és az uralkodóra gyakorolt befolyásukat, és így a gondolkodási folyamatokat.⁵⁴ A jegyzőkönyvek létjogosultsága, kutatási lehetőségei így napjaikban megváltozott célokat feltételeznek, vagyis mást és másként lehet már csak vizsgálni, nem úgy, mint azt Ember Győző tette az 1930-as években. Ahogy magam is utaltam rá, ugyan megkérdőjelezhető a kutatási módszere, de 1933-ban nem lehetett előre látni az iratok 1945-ös teljes pusztulását (még akkor sem, ha Ember Győző maga említi, hogy Bécsben átélte Dolfuss 1934. februári lépését az osztrák polgárháborúban, valamint az olasz csapatok bécsi bevonulását, és ezek némileg talán előrevetíthették a diktatúrához kapcsolódó várható rombolást⁵⁵). Úgy vélem azonban, nem szabad az ügyiratokénál nagyobb fontosságot tulajdonítani a fennmaradt jegyzőkönyvek bejegyzéseinek. A jegyzőkönyvek alapján az ugyan megállapíthatóvá válik, milyen ügyek kerültek az Államtanács elé, sőt mindez a monarchia teljes szintjén, tehát átfogó képet nyerhetünk az adott időszak döntéshelyzeteiről. Könnyebbség, hogy egyúttal azonnal megtudhatjuk a végső uralkodói döntést anélkül, hogy az adott hivatal levéltárában

⁵² A Haus-, Hof- und Staastarchiv honlapján online már kutathatók a mikrofilmről digitalizált 1761 és 1802 közötti jegyzőkönyvi oldalak: <https://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=377858> (Hozzáférés dátuma: 2019. július 17.) Az 1769 és 1795 közötti részeit éppen a Budapesten őrzött mikrofilmek alapján digitalizálták és tették hozzáférhetővé.

⁵³ Kovács, 2018: 18–19.

⁵⁴ A publikált cédulák alapján például kimutatható, hogy II. József átvette Borié szóhasználatát és kifejezéseit. Ember, 1959–1960: VI. 345. No. 38. Vö. ÖStA HHStA HausA Hofreisen 2-2-7. fol. 287v.

⁵⁵ MNL OL P 2093 Személyi iratok, e tétel: Akadémiai, levéltári káderanyag, egyéb. „Emlékezés és történelem. Beszélgetés Ember Győzővel, 1988” (A Levéltári Szemlében 1989-ben publikált beszélgetés eredeti, bővebb változatának szövege), 10. o.

vissza kellene keresnünk az ügyet.⁵⁶ A fent felsorolt alapadatokon túl azonban semmilyen újabb adatot nem lehet feltárni a jegyzőkönyvekből: sem a tárgyaló ügyről, sem a tárgyalás részleteiről, mindezeket a megsemmisült ügyiratok tartalmazták a tanácsosok egyéni véleményével együtt. Az uralkodói döntés (rezolúció) szövege viszont a legtöbb esetben fennmaradt a máshol megőrzött ügyiratokon.

Az elmondottak alapján úgy vélem, azt leszögezhetjük, hogy Ember Győző kutatásainak eredményei pótolhatatlan értéket jelentenek a 18. század története iránt érdeklődők számára, még akkor is, ha válogatása szubjektív és gyűjtése részleges. Elvégzett feltáró munkája azonban az 1945. évi pusztulás miatt kivételesen értékes, főként kéziratos cédulagyűjtése miatt. Az 1933–1934 folyamán készített két kötegni eredeti cédula ugyanis fennmaradt hagyatékában,⁵⁷ ezt ma a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára őrzi. Ezeket felfedezhetők javításai 1936-ból és 1958-ból.

Ember Győző már 1989-ben utalt a vele folytatott beszélgetésben arra, hogy tervezi egy nagyszabású tanulmány és forráskiadás elkészítését, amelynek gépelési munkái 1983-ra befejeződtek.⁵⁸ E terve nem volt újkeletű: már 1957-ben is ki akarta adni az Államtanács tagjainak a magyar ügyekben írásban adott véleményeit, bemutatva a döntések előkészítésében játszott szerepüket. Részben a vótumok teljes közlését tervezte, részben csak a kivonatokat (hiszen kiegészíteni már nem tudta volna), magyarázó jegyzetekkel, a Fontes sorozatban, kb. 60 nyomtatott ív terjedelemben (ideértve egy 20 ívnyi bevezető tanulmányt is). Tervei szerint 1958-ra, esetleg 1959-re megjelenhetett volna az Akadémiai Kiadónál. Ehhez 1956. szeptember 26-án meg is szerezte a támogatást az MTA II. Filozófiai és Történettudományok Osztályának osztályvezetőségi ülésén, amikor pótlólag felvették (a XVI. századi urbáriumok forrásközléssel együtt) az osztály könyvkiadási tervébe, azzal a megjegyzéssel, hogy „a Staatsrat iratoknak a kiadása sürgősebb”.⁵⁹ A nagyívű publikáció azonban egyre csak váratott magára. Sokáig szerepelt ugyan mind az MTA II. osztályának, mind

⁵⁶ Ember Győző is tervezte, hogy összekapcsolja a Magyar Királyi Udvari Kancellária és az Erdélyi Udvari Kancellária irataival az államtanácsi bejegyzéseket. MNL OL P 2093 Staatsrat protocolumok. Anyaggyűjtés. Az ma már nem állapítható meg, hogy ennek az oka összefügg-e az iratanyag megsemmisülésével, vagyis azzal, hogy így máshonnan kell rekonstruálni az ügyeket. Vö. Kovács, 2018: 18.

⁵⁷ MNL OL P 2093 „Staatsrat protocollumok cédulamutatói” néven. Továbbra sincsenek meg azok a cédulák, amelyeket állítólag az Országos Levéltár még az 1960-as évek elején vásárolt meg az Emberrel egyidőben Bécsben kutatott Csapodi Csabától, és amelyek az Államtanács 1780-as évekbeli ügyeiről szólnak. Fazekas, 2015: 416. 754. lábjegyzet. Feltehető, hogy mégis Csapodi hagyatékának rendezetlen részében található az Akadémiai Könyvtár Kézirattárában.

⁵⁸ Erdmann, 1989: 44.

⁵⁹ AL V. 102. 1956. évi osztályvezetőségi ülések. 3/4. dosszié. 1956. szeptember 26-i ülés. 2. napirendi pont. És lásd Ember Győző saját iratai között a kéziratos jegyzékében, „új javaslat”-ként feltüntetve: MNL OL P 2093 MTA Könyv- és Folyóiratkiadó Bizottság, 1958. Az 1958. ápr. 16-i ülés anyagához Ember Győző feljegyzése és a bővített, gépelt új javaslatok, 3. o.

az Akadémiai Kiadónak a könyvkiadási tervében.⁶⁰ A késlekedésnek több okát feltelegezhetjük. Egyrészt nehézséget jelentett a várható terjedelem, amely 1962-re már az eredeti terv kétszeresére, 120 kiadói ívre nőtt.⁶¹ Másrészt az iratokból tudjuk, hogy az Akadémiai Kiadó és az Akadémia a történettudományok terén növelni kívánta a monográfiák számát és csökkenteni a forráskiadásokét, dokumentum-publikációkét.⁶² Ennek egyik következménye lehetett, hogy a Könyv- és Folyóiratkiadó Bizottság 1959-ben azt javasolta, hogy a „Művelődésügyi Minisztérium felügyelete alá tartozó levéltárakban és múzeumokban készülő, nem akadémiai színvonalú művek kiadásának terhében más kiadók is osztozzanak”, majd rá két évre már azt közölték az Országos Levéltár igazgatójával (Ember Győzővel), hogy „az OL hivatalos kiadványait az Akadémiának nem áll módjában megjelentetni”.⁶³ Kérdés, hogy ezekbe a kategóriákba beletartozott-e a tervezett forráskiadvány. A késedelem döntő oka azonban végső soron az lehetett, hogy Ember még az 1960-as évek végére sem fejezte be a kéziratot,⁶⁴ az 1970-es években pedig (ugyan szerepelt a mű a kiadói kerettervben) Embert már más tervek foglalkoztatták: a vámpolitikai kiadvány, az Országos Levéltár jubileumi kötete, majd később a terminológiai szótár.⁶⁵

Nyugdíjas éveiben tudott csak visszatérni a pályafutásának kezdetén kutatott témájához: ismét elővette a forráskiadvány tervét, fáradhatatlanul dolgozott. Az 1980-as évek végére már 124 szerzői ívvel számolt, „Az osztrák államtanács magyar politikája, 1761–1768” címen. A bevezető tanulmányt ekkor 1735 oldalra, az okmánytárat 1077 oldalra tervezte. Ebből az MNL OL őrizetében csak töredék maradt meg: az 1508 oldalas gépelt kézirat hiányos, és a jegyzetapparátusa is töredékes. A tanulmány nyolc fejezetben tárgyalja az Államtanács és Magyarország viszonyát, szó esik benne az Államtanács rendeltetéséről és Magyarországnak a Habsburg Monarchiában betöltött szerepéről túl a magyar alkotmányról és a királyi hatalomról is (vala-

⁶⁰ Vö. uo. 1959. 1959. ápr. 20-i ülés, 1. napirendi pont melléklete: A Társadalmi-Történeti Tudományok Osztálya 1960. évi kiadói terve, 4. o. és tartalék terve, 6. o.; uo. 1960. 1960. márc. 21-i ülés, 2. napirendi ponthoz: Javaslat a II. osztály 1961. évi akadémiai kiadványtervére, 8. o.; uo. Kiadványjavaslat az 1961. júl. 4-i bizottsági üléshez, 5. o. (1963-re ígérve).

⁶¹ AL, IX. 450. 2/4. dosszié, 1961. évi 3. ülés, 1961. júl. 7. 2. napirendi pont az 1962. évi könyvkiadási kerettervről, 36. o.

⁶² MNL OL P 2093 MTA Könyv- és Folyóiratkiadó Bizottság, 1958. Az 1958. jún. 2-i ülés anyaga, 2. napirendi pont, 2. megjegyzés, 2. o.

⁶³ AL, IX. 450. 27/7. dosszié, 1959. évi iratok, feljegyzések. 15550/II/LI/1959. Szabó Imre osztálytitkár feljegyzése, 1959. jún. 18. 2. pont a szakkiadók hiányáról; uo. 51/6. dosszié, 1962. jún. 2-i ülés, 1. napirendi pont, a. rész.

⁶⁴ MNL OL P 2093 MTA II. Osztály kiadványtervei és könyvkiadási tevékenységével kapcsolatos iratok. Könyvkiadási távlati tervek, 1966–1970. 10. o.; valamint 1970. évi beszámoló, 36. o.

⁶⁵ A „Magyarország nyugati áruforgalma a 16. század közepén” munkacímű mű felvétele: uo. 1971. évi könyvkiadás: Új művek felvétele és keretterve, 8. oldal; a több műre vonatkozóan I. uo. 1972. „A történettudomány könyvkiadási keretterve, 1972”, 15. és 40. o.; uo. 1974. „A Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai és Történettudományok Osztályának könyvkiadási keretterve, 1974”, 12., 13., 34. o.

menyi a vótumokból megismert vélemények alapján). Terjedelmesebb fejezetben kaptak helyet a gazdasági (mezőgazdaság, telepítések, ipar, bányászat, kereskedelem, népesség, közlekedés), a kormányzati kérdések (közigazgatás, pénzügy, vármegyék, jogszolgáltatás), továbbá a társadalmi (jobbágyvédelem, úrbérrendezés, városok, várospolitikai, katonaság, különböző nemzetiségek) és a művelődési témák (vallás és állam kapcsolata, katolikusok támogatása, oktatás, vallásügy).⁶⁶ A mű publikációja ismét sikertelen volt, bár állítólag az Akadémia érdemben tárgyalt megjelentetéséről, Ember örökösivel is.

A tervezett kézirat már feltehetően nem fog napvilágot látni. Az OL munkatársai és az örökösök a hagyaték átvételekor megállapodtak, hogy a kézirat sorsáról külön döntés fog születni.⁶⁷ A teljes példányok az örökösök birtokában maradtak, de végül elhunytuk miatt ezek a gépelt példányok nem kerültek be a levéltár állományába, feltehetően kidobták őket a lakás kiürítésekor. Így most már feleslegesnek tűnik a kérdésfeltevés, érdemes-e kiadni, és ha igen, hogyan, milyen formában? Sokkal inkább felmerül a kérdés: mit lehet kezdeni a hagyatékban fennmaradt államtanácsi vonatkozású jegyzetekkel és cédulákkal? Vajon érdemes-e megjelentetni abban a formában, ahogy Ember Győző tervezte? Lehet-e informatív a szubjektív, egy témához kötődő, bár kétségkívül az élet szinte minden területéhez kapcsolódó adagyűjtés? Témájából kifolyólag várható, hogy a magyar témákat kutató történészek hasznosítani tudnák – más anyanyelvűek azonban csak akkor, ha nem magyarul, hanem németül látna napvilágot (mint az 1959–1960-as kiadvány). Ez esetben viszont nehézséget jelent, hogy a magyarul papírra vetett megjegyzéseket és forrásrészeket le (vissza) kell fordítani. Ez nem csupán a tökéletes nyelvismeretet feltételezi, hanem a korszakban való jártasságot is a szakkifejezések terén.

A nyomtatásban való megjelentetés vitathatatlanul hatalmas munkát és publikációs költséget jelent, így érdemes megfontolni az online megoldásokat. Pusztán a cédulák digitalizálása a párhuzamosan használt két nyelv miatt nem tűnik alkalmazható megoldásnak. Megfontolandónak tartom a digitális forráskiadás lehetőségeit. Ennek előnyeit kihasználva egy online forráskiadás révén a cédulák tartalma könnyen elérhetővé válhatna a világ bármely táján élő kutatók számára – természetesen ez a munka is alapos előkészítést és feldolgozást igényel, de a cédulák információtartalma miatt feltehetően megérné a ráfordított energiát.

⁶⁶ MNL OL P 2093 Staatsrat protocollumok. Anyaggyűjtés és gépelt cédulák 1761–1762-ből, jegyzetekkel. Az osztrák államtanács 3–4. fejezet kézírata; 5–7. fejezet kézírata (hiányok: 830–831. o.; 899–946. o.); 8. fejezet kézírata; 1–1000. o. (gépelt kézirat).

⁶⁷ MNL OL Y 7 1994–61–511.

Felhasznált források és szakirodalom

AL = Akadémiai Levéltár

III. 40 = Az MTA hivatala. 40. fond. Nemzetközi kapcsolatok

V. 102 = Az MTA testülete. 102. fond. II. Filozófiai és Történettudományok Osztálya

IX. 450 = Tudományos egyesületek, társaságok, bizottságok. 450. fond. Könyv- és Folyóiratkiadó Bizottság

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

A 97 = Magyar kancelláriai levéltár, Hungarica et Transylvania

B 34 = Erdélyi kancelláriai levéltár, Br. Izdenczy József államtanácsos után maradt iratok

I 30 = Bécsi levéltárakból kiszolgáltatott iratok, Kabinettsarchiv, Izdenczy József irathagyatéka

K 726 = Polgári kori kormányhatósági levéltárak, Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumi Levéltár, Magyar Nemzeti Múzeum (Magyar Országos Gyűjteményegyetem), A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa

K 830 1. tétel = Polgári kori kormányhatósági levéltárak, Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumi Levéltár, Bécsi Magyar Történeti Intézet, 1. tétel: Ügyiratok, levelek évről-évre

K 830 2. tétel = Polgári kori kormányhatósági levéltárak, Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumi Levéltár, Bécsi Magyar Történeti Intézet, 2. tétel: Tanulmányi jelentések

K 830 4. tétel = Polgári kori kormányhatósági levéltárak, Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumi Levéltár, Bécsi Magyar Történeti Intézet, 4. tétel: Szabályzatok

P 2093 = Magánlevéltárak, Személyi fondok, Ember Győző hagyatéka

XIX-I-4-ab-2-1 tétel = Az államigazgatás felsőbb szervei, Művelődésügyi Minisztérium, Levéltári Igazgatóság, Nemzetközi kapcsolatok, Bécsi levéltári anyag

XIX-I-4-ab-2-14 tétel = Az államigazgatás felsőbb szervei, Művelődésügyi Minisztérium, Levéltári Igazgatóság, Nemzetközi kapcsolatok, NSZK

Y 1 = A Magyar Országos Levéltár levéltára, Magyar Országos Levéltár, Általános iratok

Y 7 = A Magyar Országos Levéltár levéltára, Magyar Országos Levéltár, Általános iratok

ÖStA HHStA = Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv

HausA Hofreisen 2-2-7 = Habsburgisch-Lothringische Hausarchive, Hausarchiv, Hofreisen 2-2-7. Konzept des Berichts Kaiser Josephs II. an den Staatsrat über seine Reise durch Ungarn, Slavonien und das Banat.

HausA Hofreisen 3-1-2 = Habsburgisch-Lothringische Hausarchive, Hausarchiv, Hofreisen 3-1-2. Anmerkungen über die Reiserelation Kaiser Joseph II. in das Banat und nach Slavonien.

HausA Hofreisen 3-1-3 = Habsburgisch-Lothringische Hausarchive, Hausarchiv, Hofreisen 3-1-3. Anmerkungen über ein Votum des Freiherrn von Borie über die banatische und slavonsche Reiserelation.

HausA Hofreisen 3-1-4 = Habsburgisch-Lothringische Hausarchive, Hausarchiv, Hofreisen 3-1-4. Religionssachen, Polizeisachen, die Landesverfassung, Kultur- und Ackerbau, Handel, Bergwesen und Sanitätswesen betreffende Punkte die in der kaiserlichen Reiserelation für Banat und Slavonien vorkommen.

HausA Hofreisen 7-8 = Habsburgisch-Lothringische Hausarchive, Hausarchiv, Hofreisen 7-8. Auszug aus der siebenbürgischen Reiserelation Kaiser Joseph II. mit Bemerkungen des Hofkriegsratspräsidenten, des Gubernators und von Baron Bruckenthal und Gutachten des Staatsrates.

KA StR = Kabinettsarchiv, Staatrat

Forscherbogen = Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Forscherbogen

Coreth, 1958 = Anna Coreth: Das Schicksal des k. k. Kabinettsarchivs seit 1945. MÖStA, 1958. 514–525.

Ember, 1933 = Ember Győző: A magyar királyi helytartótanács gazdasági és népvédelmi működése III. Károly korában. Bp., 1933 (egyetemi doktori értekezés)

Ember, 1934 = Ember Győző: A commissariatus provincialis felállítása Magyarországon 1723-ban. A gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve, 1934. 338–363.

Ember, 1935a = Ember Győző: Magyarország és az államtanács első tagjai. Századok, 1935. pótfüzet, 554–664.

Ember, 1935b = Ember Győző: Mária Terézia úrbérrendezése és az államtanács. A gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve, 1935. 103–149.

Ember, 1936a = Ember Győző: Az egységes monarchia gondolata Mária Terézia korában. Századok, 1936. 241–281.

Ember, 1936b = Ember Győző: Egy katolikus államférfi a XVIII. században. Borié Egyed. Regnum, 1936. 327–345.

- Ember, 1959–1960 = Ember Győző: Der österreichische Staatsrat und die ungarische Verfassung, 1761–1768. *Acta Historica* VI., 1959–1960. 1–2. sz. 105–153., 3–4 sz. 331–371.; VII. 2. sz. 149–182.
- Ember, 1982 = Ember Győző: Der österreichische Staatsrat und Ungarn in den 1760er Jahren. In: Ungarn und Österreich unter Maria Theresia und Joseph II. Anna M. Drabek – Richard G. Plaschka – Adam Wandruszka (Hrsg.). Wien, 1982, 43–54.
- Ember, 1988 = Ember Győző: Báró Buccow Erdélyben és az osztrák államtanács, 1761–1764. *Századok*, 1988. 577–621.
- Ember, 1989 = Ember Győző: A magyar katonai határőrvidék és az osztrák államtanács, 1761–1768. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1989. 475–494.
- Erdmann, 1989 = Erdmann Gyula: Beszélgetés Ember Győzővel. *Levéltári Szemle*, 1989. 1. sz. 37–45.
- Fazekas, 2015 = Fazekas István: A Haus-, Hof- und Staatsarchiv magyar vonatkozású iratai (A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának Kiadványai I. Levéltári leltárak 10). Bp., 2015.
- Hochedlinger, 2013 = Michael Hochedlinger: Österreichische Archivgeschichte. Vom Spätmittelalter bis zum Ende des Papierzeitalters (*Historische Hilfswissenschaften* Bd. 5), Köln–Weimar–Wien, 2013.
- Kovács, 2018 = Kovács Kálmán Árpád: Az erdélyi valláspolitikai rendszere az 1760–70-es években (*METEM Könyvek* 81). Bp., 2018.
- Schneider, 1989 = Schneider Márta: Magyar kulturális intézetek Bécsben a két világháború között. A Bécsi Magyar Történelmi Intézet és a Collegium Hungaricum. *Magyarságkutatás*, 1989. 205–216.
- Szekfű–Miskolczy, 1924–1927 = Szekfű Gyula–Miskolczy Gyula: A Házi-, Udvari és Állami Levéltár Bécsben. *Levéltári Közlemények*, 1924. 18–54., 1926. 44–79., 1927. 104–128.
- Ujváry, 2017 = Ujváry Gábor: Kulturális hídfőállások. A külföldi intézetek, tanszékek és lektorátusok szerepe a magyar kulturális külpolitika történetében. Bp., 2017. II. kötet. Bécs és a magyar kulturális külpolitika.